

”Pålle med skynket” – Paul Sandberg en uppdragsfotograf i Uppsala

BARBRO BJÖRNEMALM

Upplandsmuseet förvaltar en av musei-sveriges största bildsamlingar, cirka 1,5 miljoner glasplåtar och filmnegativ. Denna rika bildskatt är en ovärderlig källa till kunskap om svunna tiders Uppland.

I bildsamlingen finns flera viktiga Uppsalafotografer representerade; Henri Ostis glasplåtar från 1860-talet och framåt tillhör de äldsta fotografiska bilderna av Uppsala i samlingen. Alfred Dahlgrens dokumentation av Uppsalas bebyggelse på drätselkammarens uppdrag i början av 1900-talet är av stor betydelse och används ofta av Uppsalaforskare. Gunnar Sundgrens vackra Uppsalavyer är väl kända. Axel Sagerholm arbetade bland annat som nyhetsfotograf med Tidningen Upsala som uppdragsgivare.

Gunnar Sundgren och Axel Sagerholm var delvis verksamma samtidigt som Paul Sandberg. Gunnar Sundgren öppnade egen ateljé i Uppsala 1928, Axel Sagerholm påbörjade sin fotografiska bana cirka 1930. Paul Sandberg var

kanske den tekniskt sett skickligaste av de tre ”S:en”.

Tyvärr är Paul Sandberg som person ganska anonym för oss. Det enda han lämnade efter sig, förutom sina bilder, är mycket knapphändiga uppgifter om innehållet i glasplåtsaskarna. Dessa noteringar består enbart av uppgifter om år och månad när bilderna togs. Det finns, med mycket få undantag, inga uppgifter om vare sig uppdragsgivare eller i vilka sammanhang bilderna togs.

Paul Sandberg har inte blivit omskriven, som till exempel Gunnar Sundgren. Det enda undantaget är förre chefredaktören Stig Carlbrings kåseri i Upsala Nya Tidning 1961.

Denna uppsats har sin utgångspunkt i Paul Sandbergs bilder och vad de kan berätta om hans fotografgärning och uppdragsgivare. Uppsatsen ger inte på något sätt en heltäckande bild av honom. För att en sådan ska kunna ges krävs omfattande forskning kring hans bilder och de

händelser och evenemang i Uppsala som han skildrade. Det är helt enkelt omhändertagandet av *fotografen* Paul Sandbergs bilder som har fått uppsatsförfattaren intresserad av *personen* Paul Sandberg.

I Upplandsmuseets bildsamling finns 14.800 bilder efter Paul Sandberg. Den övervägande delen består av glasplåtar. En mindre del, cirka 2.000, är tagna med en s.k. nitratfilm, ett material som är självförstörande. Större delen av bilderna är daterade, från 1920-talet till 1940-talet.

Paul Sandberg föddes 1891 på en gård som hans morfar byggt på Sysslomansgatan 18, Uppsala. Det var där han började sin fotografiska bana omkring 1910. Efter några år öppnade han ateljé i Rappska huset, kvarteret Hervor, Sysslomansgatan 15. 1936 flyttade han till de nybyggda Börjegårdarna i kvarteret Vindhem, på Börjegatan, "där han efter egna idéer skapade sig en utmärkt ateljé".¹ Paul Sandberg bodde alltså hela sitt liv på Luthagen i Uppsala.

Paul Sandberg hade under ett par decennier segling som hobby. Han ägde flera båtar som han ska ha skött mycket noggrant och var medlem i Ekolns Segelklubb. Många bilder från 1920- och 1930-talen skildrar detta intresse.

Paul Sandbergs yrkesskicklighet som fotograf var känd och han anlätades av ett stort antal kunder i Uppsala. Flera institutioner vid Uppsala universitet och lantbrukshögskolan i Ultuna använde sig av hans tjänster under cirka 30 år. I

samlingen finns också många bilder på nyblivna doktorer stående på universitetshusets trappa.

Upplands Fornminnesförening och dess intendent Nils Ålenius tillhörde dem som var Paul Sandbergs uppdragsgivare under 1920- och 1930-talen, kanske också på 1940-talet. Det är sannolikt, men ännu ej helt klarlagt att Paul Sandberg följde med Nils Ålenius på hans forskningsresor i centrala och norra Uppland under 1920-talet. Nils Ålenius genomförde då bebyggelsehistoriska och etnologiska studier inför skapandet av friluftsmuseet Disagården som öppnades 1930. Det är helt klart att Paul Sandberg har tagit en stor mängd bilder på Nils Ålenius uppdrag. På många glasplåtsaskar har han skrivit uppdragsgivarens namn, "Ålenius", vilket är ett undantag från de i övrigt mycket knapphändiga anteckningarna. Ytterst få uppdragsgivare är nämnda med namn på detta sätt. För att kunna klarlägga omfattningen av uppdragen och identifiera bilderna krävs forskning i Upplandsmuseets arkiv och Upplands Fornminnesförenings publikationer.

Uppsalas företag anlätade också Paul Sandberg i stor utsträckning. Mjölcentralen, AB Upsala Margarinfabrik, AB Eric Lindvall, AB Upsala Ättiksfabrik, AB Hjalmar Söderbergs konfektionsindustri och Nymans Verkstäder är bara ett fåtal av alla företag som han arbetade för. Upsala Sparbank lät Paul Sandberg

bland annat fotografera inför, av bilderna att döma, en reklamkampanj för skol-sparandet. Uppsala stad har sannolikt vid ett flertal tillfällen givit honom i uppdrag

att föreviga byggandet av nya spårvägs-linjer och spårvagnar. Uppsala Läns Hem-slöjdsförening anlitade honom för doku-mentation av hemslöjdsutställningar.

Porträtt av fotografen Paul Sandberg (1891–1951). Okänd fotograf.

Paul Sandberg måste i stor omfattning ha anlitats av byggmästaren Anders Diös och dokumenterat byggföretagets uppförande av de i Uppsala så vanliga föreningshusen. Ett stort antal bilder skildrar bygghuset under sent 1920-tal och på 1930-talet. Många bilder togs i samband med taklagsfiranden och där finns oftast Anders Diös med vid kaffeborden. Börjegårdarnas uppförande är särskilt väl dokumenterat, vilket säkert berodde på att han själv skulle flytta in där.

"Han var en liten tunn, blek man i pryddig blå cheviotkostym och välputsade skor" skriver Stig Carlbring om Paul Sandberg. Det går inte att få fram exakt när Paul Sandberg anlätades som pressfotograf av Uppsala Nya Tidning för första gången. Han var tidningens förste "riktige" fotograf och av bilddateringarna att döma bör han ha anlitats någon gång under 1920-talet. Han var aldrig fast anställd vid tidningen utan "fungerade som reporterfotograf med löshästens status".²

Paul Sandberg var en blyg människa och hade svårt för att tränga sig på sina fotografiska objekt. "Egentligen var han ju inte alls pressfotograf. Han, den omsorgsfulle mörkrumsarbetaren, bör ha upprest sig i sitt innersta mot brådskan och jäktet, men om han hade åtagit sig ett uppdrag fullföljde han det med lidelse och med en arbetsmoral som ingenting annat var än hjältemodig."³

Han lärde sig så småningom att han-

tera situationerna i samband med uppdragen för Uppsala Nya Tidning. Yngre fotografer anställdes vid tidningen, reportagefotograferingen utvecklades "och Paul följde trots vacklande hälsa med i valsen. Pålle med skynket, sa de unga fackmännen, men jag har aldrig hört någonting av dem kritisera hans arbetsresultat. De beundrade hans erfarenhet, hans kunskaper, i många fall långt överlägsna deras egna".⁴

Det var i sviterna efter en trafikolycka i samband med ett uppdrag för Uppsala Nya Tidning som Paul Sandberg avled på trettondagsafton 1951, endast 59 år gammal.

Paul Sandbergs bilder ger oss möjlighet att ta del av cirka 30 händelserika år i Uppsalas historia. Bildkompositionerna håller en jämn och hög kvalitet. Hans bilder präglas av en strikt saklighet och de har en ton, ett ljus som är mycket tilltalande. Paul Sandberg berättar för oss om stadens och dess invånares liv. Uppsalas utbyggnad, prominenta besök, föredrag och kongresser, utställningar, sportevenemang, brandförsvarets nya brandbil och andra händelser har förevigats av honom. Bilderna skildrar ett till synes idylliskt Uppsala under den tid då det svenska folkhemmet skapades. Kanske är det inte enbart den höga bildkvaliteten utan också en nostalgisk saknad efter det ombonade och trygga Sverige som gör att Paul Sandbergs bilder talar så starkt till oss idag?

Redaktionssekreteraren Helge Gad i arbetsrummet i Upsala Nya Tidnings lokaler vid Riddartorget, Uppsala. Före 1928.

Mangårdsbyggnad med vacker förstukvist i empirestil, Sävasta, Altuna socken. Odaterad.

Fredrik Larsson i Hållen, Hållnäs socken, passar in sista "kimmen" i ett strömmingskärl. Juli 1935.

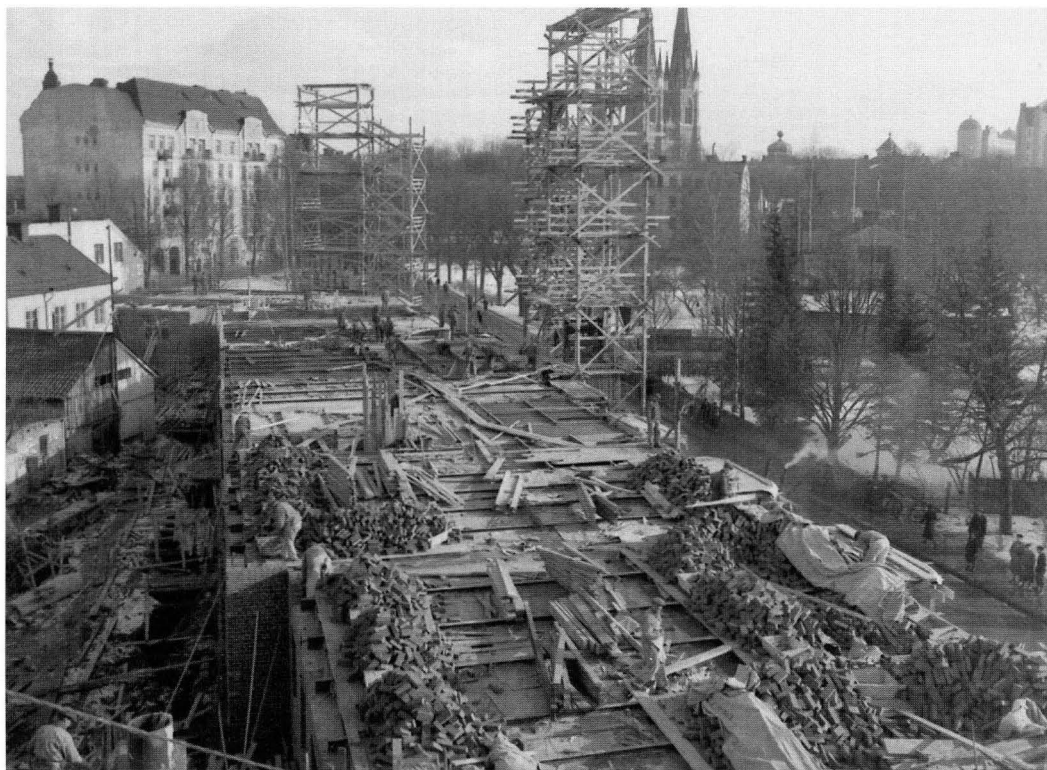
Vaksala torg, Uppsala 1925. Uppförandet av Vaksalaskolan är påbörjat.

Vaksalaskolan står färdig. På bortre sidan av Vaksala torg syns det höga bostadshuset i kv Vidar ritat 1904 av stadsarkitekten C A Ekholm. Halva kv Gerd revs på 1960-talet och har sedan dess fungerat som parkeringsplats. 1930-tal.

Kontroll av fiskhandeln? Vaksala torg 1936.

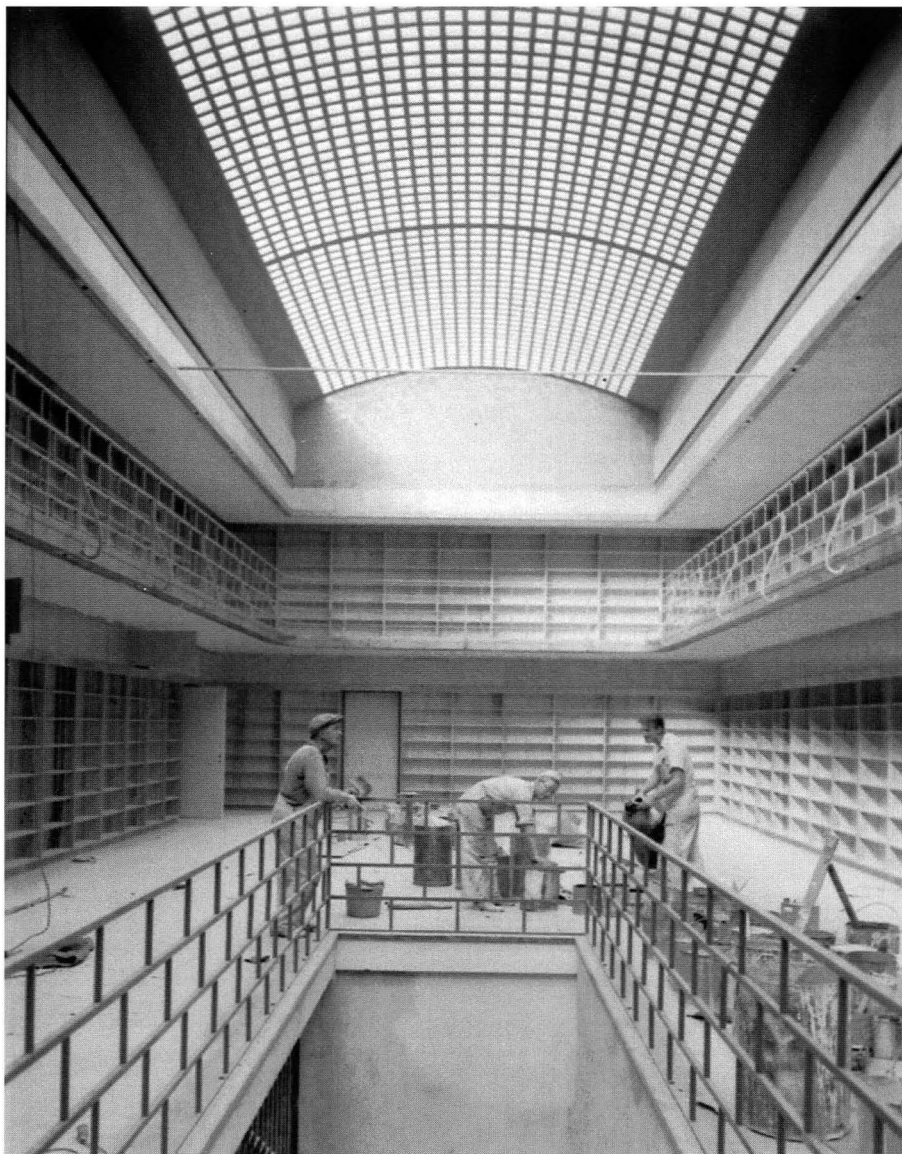

Börjegårdarna, kv Vindhem, Luthagen, Uppsala vars byggnation Paul Sandberg noga följde. I bakgrunden kan man se Rappska huset, kv Hervor, ritat av stadsarkitekten C A Ekholm. Rivet 1964 av "fastighetsekonomiska" skäl. Paul Sandberg flyttade från Rappska huset till Börjegårdarna 1936.

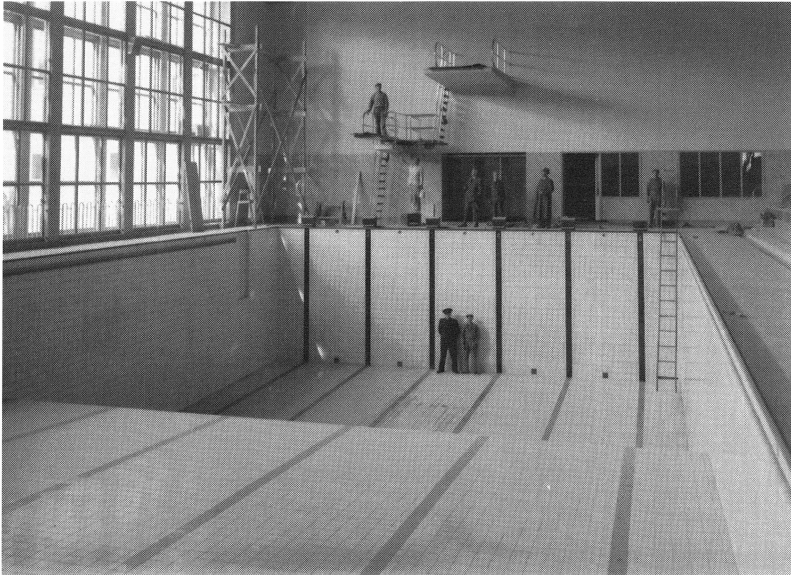

Taklagskaffe på oidentifierad byggarbetsplats i Uppsala.

I gruppen till höger om kaffebordet syns byggmästaren Anders Diös. Odaterad.

Trapphuset i Uppsala stadsbibliotek, kv Torget, Uppsala, ritat av stadsarkitekten Gunnar Leche, strax innan invigningen. September 1941.

Centralbadet i samma kvarter, strax innan invigningen. September 1941.

Simmerskor på väg att hoppa från trampolin i Centralbadet. Invigningen i oktober 1941.

Paketering av kaffe hos AB Eric Lindvall, kv Gugner, Uppsala. Februari 1935.

Företaget grundades 1892 och har sedan 1939 kaffe som huvudprodukt. Man har tidigare även sålt kryddor.

Paketering på AB Upsala Ättiksfabrik, kv Ejnar, Uppsala. 1935. Företaget etablerades 1885. Före 1920 tillverkades enbart ättika vid fabriken. 1920 började man tillverka Slottssenap, en av de första industriframställda senapsblandningarna i Sverige. Vid årsskiftet 1987/1988 flyttades verksamheten till lokaler vid Kungsgatan. Därmed upphörde tillverkningen av ättiksprit, den produkt som var upphov till företaget.

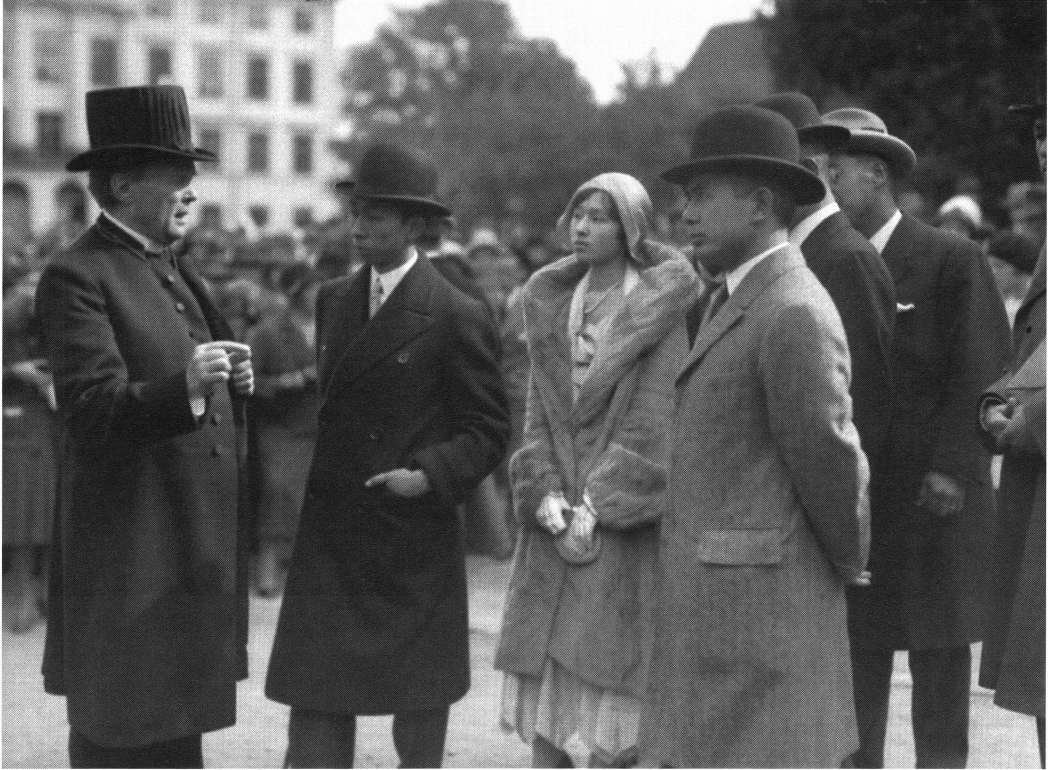

Sannolikt en grupp på studiebesök hos AB Uppsala Kappfabrik, kv Bjarne, Uppsala. September 1947. AB Uppsala Kappfabrik etablerades 1912. Företaget hade, förutom på Dalgatan i Uppsala, fabriker i Örbyhus och i Enköping. Fabriken i Uppsala lades ned 1970.

Sysalen hos AB Hjalmar Söderbergs konfektionsindustri, kv Brynhild, Dragarbrunnsgatan, Uppsala. April 1941. Företaget startade i en liten lägenhet i Petterslund år 1897. 1950 flyttade man från Dragarbrunnsgatan till nya lokaler på Bergsbrunnagatan. Under andra världskriget sydde man uniformer flera månader per år. Företaget gick i konkurs 1958.

Ärkebiskop Nathan Söderblom i samtal med japanska besökare i Uppsala. I bakgrunden Dekanhuset. Sannolikt 1920-tal.

Paul Sandbergs seglarkamrater 1933.

*Plaskdammen i Vasaparken i Uppsala. Den anlades som nödhjälpsarbete 1932.
Idag är dammen igenlagd. Juli 1934.*

Simtävling vid Fyrisbadet. Juli 1934.

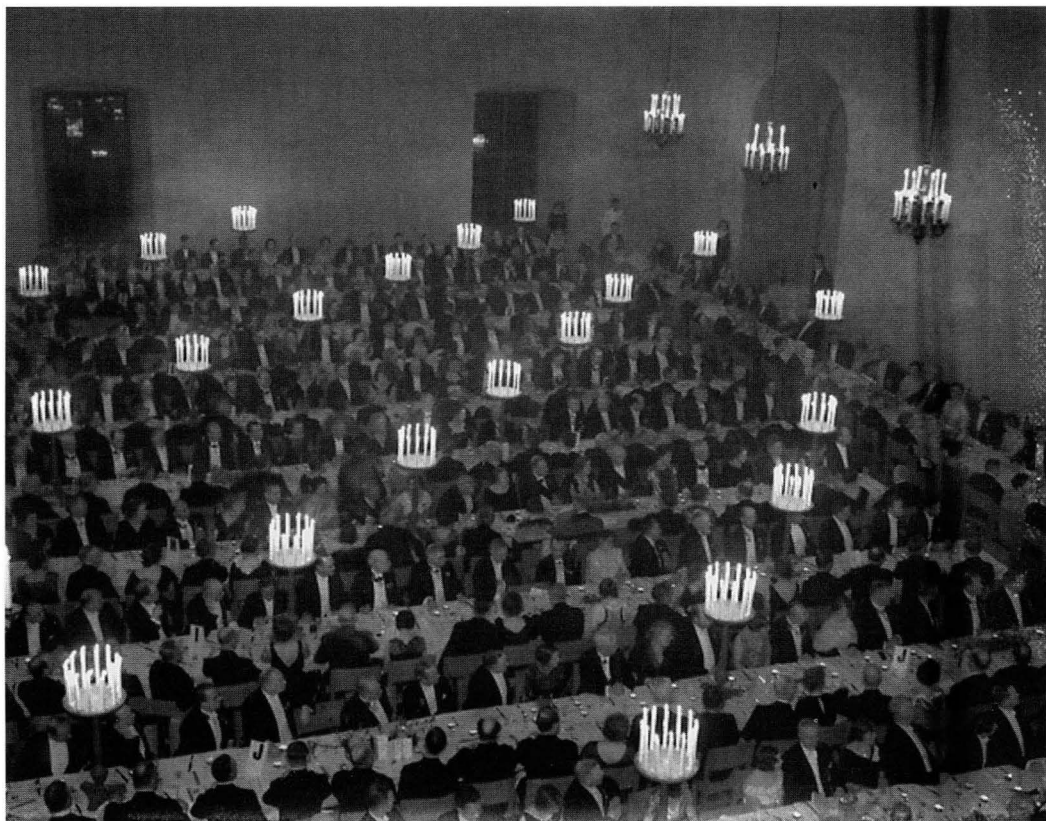
Mjödbrickning i Gamla Uppsala en solig augustidag 1934.

Parad med skråkista vid invigningen av Upsala Fabriks- och Hantverksförenings stora hantverksutställning den 1–16 september 1934. Paraden är nästan framme vid Stora torget, Uppsala. I bakgrunden syns Rulfs Musikhandel som hade adressen Vaksalagatan 6. Paul Sandberg dokumenterade hela utställningen. Han var medlem i föreningen sedan mitten av 1920-talet.

Gymnastikuppvisning i juli 1935.

Stor fest i Rikssalen på Uppsala slott. 1935.

Spårvagnarna möts på Stora torget, Uppsala i augusti 1939.

Luciakortege i Uppsala. December 1939.

Soldater på I8, Polacksbacken, Uppsala. Augusti 1946.

En glad pojke mitt i modelljärnvägen. December 1946.

Filmspelning, april 1947. Filmen var en "bagatellartad Baumankomedi" som delvis spelades in i Uppsala. I Skolka skolan medverkade bl.a. Sickan Carlsson och Gunnar Björnstrand. Filmen hade premiär 1949 och blev 1940-talets största publikframgång på biografen Grand vid Trädgårdsgatan. Nära 30.000 Uppsalabor såg filmen.

*Studentskor på
Universitetshusets trappa
hälsar deltagare i konferen-
sen "Aspects of Sweden"
välkomna. Augusti 1947.*

*En solig sommardag
på Frälsningsarméns
barnkoloni i Vreta,
Uppsala-Näs socken.
Augusti 1947.*

Källor och litteratur

Otryckta källor

- Förre redaktionschefen vid Upsala Nya Tidning, Svante Thorell.
 Upplandsmuseet: Bildarkivet, sammanställningar kring Uppsalaföretag, utställningsarkivet.

Tryckta källor

- Bergold, Carl Erik, *Uppsala, Stadsbyggande 1900–1960*. Uppsala stads historia VI:9, Uppsala 1989.
Bonniers stora film- & videoguide.
 Huvudredaktör: Leonard Maltin. Stockholm 1995.
Bostadsrättsföreningen Börjegårdarna 1936–1986 (stencil). Utgiven av styrelsen för Bostadsrättsföreningen Börjegårdarna, juni 1986.
 Carlbring, Stig, Paul Sandberg, Fotograf. Kåseri, signaturen "Sting" i *Upsala Nya Tidning* 6 sep 1961.
 Hirschfeldt, Lennart, *Upsala Nya Tidning, Nyhetsorgan och opinionsbildare 1890–1959*. Andra delen. För frihetens sak 1920–1959. AB Upsala Nya Tidning 1988.
 Leidstedt, Anders, *Uppsalas biografier, Filmer, biografier och övrig nöjeshistoria 1897–1997*. Uppsala 1997.
 Sundquist, Nils, Upplandsmuseet. Provins- och stadsmuseet i Uppsala, dess tillkomst, utveckling och slutliga ordnande. *Årsboken Uppland* 1959.

Upsala Fabriks- och Hantverksförening. Utställning 1–16 sept. 1934. Katalog. Uppsala 1934.

Upsala Nya Tidning 8 jan 1951, minnesord över Paul Sandberg.
 Ålenius, Nils, Vardagsmöda och festglädje. Uppsats i *Upsala Nya Tidnings julnummer* 1948.

Noter

1. Minnesord över Paul Sandberg
2. Hirschfeldt sid 66
3. Carlbring
4. Carlbring

Barbro Björnemalm är t.f. avdelningschef för dokumentationsavdelningen, Upplandsmuseet.